

UMUMTA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARIDA MUSIQIY DIDNI RIVOJLANTIRISHDA JANRLARARO TAQQOSLASH METODIDAN FOYDALANISH

Q.Toshtemirov

Andijon davlat pedagogika insituti
Tasviriy san'at va musiqa kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktabi o'quvchilarida musiqiy didni rivojlantirishda janrlararo taqqoslash metodining pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Musiqiy janrlarning o'ziga xos xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish orqali o'quvchilarning musiqiy idroki, tinglash madaniyati, estetik baholash ko'nikmalari va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalalari tahlil etiladi. Shuningdek, xalq musiqasi, mumtoz musiqa, akademik musiqa va zamonaviy ommabop musiqa namunalarini taqqoslash asosida darslarni tashkil etish usullari hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, musiqiy did, janrlararo taqqoslash, musiqiy idrok, estetik tarbiya, musiqiy tafakkur, tinglash madaniyati, umumta'lim maktabi.

KIRISH

Bugungi kunda umumta'lim maktablarida musiqa ta'limini takomillashtirish, o'quvchilarning musiqiy-estetik dunyoqarashini kengaytirish va ularda mustaqil musiqiy baholash ko'nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, internet va raqamli platformalar orqali turli musiqiy asarlarning keng tarqalishi o'quvchilarning musiqa tinglash imkoniyatlarini oshirmoqda. Biroq musiqiy axborotning ko'pligi har doim ham uning badiiy xususiyatlarini to'g'ri anglash va estetik jihatdan baholash qobiliyatining rivojlanishiga olib kelmaydi. Musiqiy did insonning musiqiy asarlarni idrok etishi, ularning mazmuni, badiiy qiymati, ifoda vositalari va estetik xususiyatlarini anglash hamda asosli baholash qobiliyatida namoyon bo'ladi. O'quvchilarda bunday sifatlarni shakllantirish uchun musiqa darslarida asarlarni shunchaki tinglash bilan cheklanib qolmasdan, ularni mazmunan va badiiy jihatdan tahlil qilishga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish zarur. Shunday metodlardan biri janrlararo taqqoslash metodidir. Ushbu metod turli musiqiy janrlarga mansub asarlarni qiyosiy o'rganish, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, ifoda vositalarini anglash hamda o'quvchilarning estetik munosabatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi umumta'lim maktabi o'quvchilarida musiqiy didni rivojlantirishda janrlararo taqqoslash metodining pedagogik imkoniyatlarini asoslash va uni musiqa darslarida qo'llash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Musiqiy did o‘quvchining musiqiy tajribasi, tinglash madaniyati, badiiy tafakkuri va estetik qarashlari bilan uzviy bog‘liq. U tayyor bilimlarni o‘zlashtirish bilangina emas, balki musiqiy asarlar bilan muntazam tanishish, ularning mazmunini anglash, ifoda vositalarini farqlash va shaxsiy fikrni asoslash jarayonida rivojlanadi.

Musiqiy didni rivojlantirishda uchta muhim jihatni ajratish mumkin. Birinchisi - idrok etish, ya’ni asarning xarakteri, kayfiyati, sur’ati, ritmi, ohangdorligi va tembrini anglash. Ikkinchisi - tahlil qilish, bunda o‘quvchi asarning janri, tuzilishi, ijro uslubi va badiiy ifoda vositalarini aniqlaydi. Uchinchisi - estetik baholash, ya’ni o‘z taassuroti va munosabatini musiqiy dalillar asosida ifodalaydi.

Mazkur jarayonlarda o‘qituvchining vazifasi o‘quvchilarga qaysi musiqani yoqtirish yoki yoqtirmaslikni buyurish emas, balki ularni musiqani ongli tinglashga, turli asarlarning badiiy xususiyatlarini anglashga va o‘z fikrini asoslashga o‘rgatishdir. Shu jihatdan musiqiy didni tarbiyalash o‘quvchining individual qiziqishlarini hurmat qilgan holda uning musiqiy dunyoqarashini kengaytirishni nazarda tutadi.

Janrlararo taqqoslash metodi - turli musiqiy janrlarga mansub asarlarni muayyan mezonlar asosida tinglash, tahlil qilish va o‘zaro qiyoslashga yo‘naltirilgan pedagogik usuldir. Ushbu metod orqali o‘quvchilar musiqiy janrlarning o‘ziga xosligini anglaydilar, musiqiy ifoda vositalarining turli asarlarda qanday qo‘llanishini kuzatadilar va musiqiy hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydilar. Masalan, o‘zbek xalq qo‘shig‘i bilan mumtoz ashula yoki maqom namunasi, marsh bilan vals, xalq cholg‘u kuyi bilan zamonaviy estrada qo‘shig‘ini taqqoslash mumkin. Bunda o‘quvchilarning yoshi, musiqiy tayyorgarligi, dars mavzusi va tanlangan asarlarning murakkablik darajasi hisobga olinishi lozim.

Bu mezonlar musiqiy asarni yuzaki taqqoslashdan ko‘ra chuqurroq anglashga yordam beradi. O‘quvchi “bu musiqa menga yoqdi” degan fikr bilan cheklanmay, nima sababdan yoqqanini sur’at, ohang, tembr, ritm yoki ijro xarakteri bilan izohlashni o‘rganadi.

Metodni samarali tashkil etish uchun dars jarayonini o‘zaro bog‘langan bosqichlar asosida olib borish tavsiya etiladi.

Birinchi bosqich - musiqiy qiziqishni faollashtirish. O‘qituvchi o‘quvchilarga dars mavzusiga mos savollar beradi: “Bir-biridan farqli musiqalarni qanday belgilar orqali ajratish mumkin?”, “Musiqaning kayfiyati qanday vositalar bilan ifodalanadi?” Bu savollar avvalgi bilimlarni faollashtiradi va tinglashga tayyorlaydi.

Ikkinchi bosqich - musiqiy namunalarni tinglash. O‘quvchilar ikki yoki uchta turli janrdagi asarni tinglaydilar. Dastlabki tinglashda asarning umumiy xarakteri va hissiy ta’siriga e’tibor qaratiladi. Keyingi tinglashda esa sur’at, ritm, ohang, cholg‘ular tarkibi va ijro uslubi tahlil qilinadi.

Uchinchi bosqich - qiyosiy tahlil. O‘quvchilar asarlarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlaydilar. Bunda taqqoslash jadvali, Venn diagrammasi, klaster yoki guruhli muhokama kabi interfaol usullardan foydalanish mumkin.

To‘rtinchi bosqich - ijodiy-amaliy faoliyat. O‘quvchilar tinglangan asarlardan birining ritmini chapak orqali takrorlaydilar, kuy xarakterini harakatlar

bilan ifodalaydilar yoki asarning kayfiyatini tasvirlovchi so‘zlarni tanlaydilar. Zarur sharoitda sodda ritmik naqshlarni yaratish ham mumkin.

Beshinchi bosqich - estetik xulosa va refleksiya. O‘quvchilar qaysi musiqiy xususiyatlarni anglaganini, ikki asar o‘rtasida qanday farqlar borligini va o‘z fikrini qaysi dalillar bilan asoslashini bayon etadilar. O‘qituvchi javoblarni yagona did me‘yori asosida emas, balki kuzatuvchanlik, musiqiy dalillarni aniqlash va fikrni izchil ifodalash nuqtayi nazaridan baholaydi.

Janrlararo taqqoslash metodining qo‘llanilishi bir qator ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi.

Birinchidan, o‘quvchilarning musiqiy idroki rivojlanadi. Ular asarning umumiy taassurotini qabul qilish bilan birga uning alohida ifoda vositalariga e’tibor qaratishni o‘rganadilar.

Ikkinchidan, musiqiy tafakkur va tahliliy fikrlash faollashadi. O‘quvchilar o‘xshashlik va farqlarni aniqlash, kuzatuvlarni guruhlash, xulosalar chiqarish va fikrini dalillar bilan asoslashga odatlanadilar.

Uchinchidan, milliy musiqiy merosga qiziqish ortadi. Xalq qo‘shiqlari, maqom namunalari, an’anaviy cholg‘u kuylari va boshqa milliy janrlarni turli musiqiy namunalar bilan qiyosiy o‘rganish ularning badiiy xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

To‘rtinchidan, estetik munosabat va tinglash madaniyati shakllanadi. O‘quvchilar boshqa insonlarning musiqiy qarashlarini hurmat qilish, turli did va qiziqishlarni tushunish hamda musiqiy bahs-munozarada madaniyatli ishtirok etishni o‘rganadilar.

Beshinchidan, ijodiy faollik kuchayadi. Musiqani tinglash, taqqoslash, ritmik topshiriqlar bajarish va o‘z taassurotlarini ifodalash o‘quvchilarning darsdagi faol ishtirokini ta’minlaydi.

Shu bilan birga, metodning natijadorligi tanlangan musiqiy namunalar sifatiga, o‘qituvchining metodik tayyorgarligiga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga va mashg‘ulotlarning muntazamligiga bog‘liq. Janrlararo taqqoslashni o‘quvchilarga haddan tashqari murakkab nazariy ma’lumotlarni yuklashga aylantirmasdan, ularning bevosita tinglash tajribasiga tayanib tashkil etish maqsadga muvofiq.

Janrlararo taqqoslash metodining ta’limiy samaradorligini kuzatishda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- Musiqiy idrok: asarning xarakteri, kayfiyati va asosiy ifoda vositalarini aniqlay olish.
- Janrni farqlash: tinglangan namunalar janriga xos belgilarni tanish va ularni izohlash.
- Qiyosiy tahlil: ikki yoki undan ortiq asarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash.
- Estetik fikrni asoslash: shaxsiy taassurotni musiqiy dalillar bilan bog‘lab bayon etish.

- Musiqiy muloqot madaniyati: boshqalarning fikrini tinglash, munozarada qatnashish va turli musiqiy qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.

Mazkur mezonlar asosida o‘qituvchi kuzatish, savol-javob, tinglangan asarlarni tahlil qilish, taqqoslash jadvallari va ijodiy topshiriqlardan foydalanishi mumkin. Baholashda o‘quvchining ma’lum bir janrni yoqtirishi yoki yoqtirmasligi emas, balki uning musiqiy xususiyatlarni anglash va fikrini asoslash qobiliyati ustuvor bo‘lishi kerak.

XULOSA

Umumta’lim maktabi o‘quvchilarida musiqiy didni rivojlantirish musiqa ta’limining muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Bu jarayonda janrlararo taqqoslash metodi musiqiy asarlarni ongli tinglash, ularning badiiy xususiyatlarini farqlash, musiqiy tafakkurni faollashtirish va estetik munosabatni shakllantirish uchun qulay metodik imkoniyat yaratadi. Turli janrdagi asarlarni muayyan mezonlar asosida qiyoslash o‘quvchilarning musiqiy hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishiga, milliy va jahon musiqa merosiga qiziqishining ortishiga hamda shaxsiy fikrini dalillar bilan ifodalashiga yordam beradi. Bunda o‘qituvchining vazifasi o‘quvchilarga tayyor estetik hukmlarni singdirish emas, balki ularning mustaqil musiqiy idroki va asoslangan baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Shunday qilib, janrlararo taqqoslash metodi musiqa ta’limini mazmunan boyitish, o‘quvchilarning musiqiy idrokini faollashtirish va ongli estetik munosabatini shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali metodik yondashuv sifatida qaralishi mumkin. Uning tizimli qo‘llanilishi musiqani tinglash, anglash, tahlil qilish va qadrlashga asoslangan musiqiy ta’lim muhitini yaratishga ko‘maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova, S. "XOR VA XORSHUNOSLIK FANI DARSLARIDA KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH." *Yevroosiyo Akademik tadqiqotlar jurnali* 2 (2022): 62-65.
2. Ibraeva, K. E. va S. M. Askarova. "CHOG'ULUVCHI IJROCHILIK TALABALARNING BADIY VA IJODIY FAOLIYATINING BIR TURI SIFATIDA." *Sharq san'ati va madaniyati* 4.2 (2023): 578-586.
3. Asqarova, S. M., and S. B. Kenjayeva. "MADANIYAT VA SAN'AT TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARI." *Advances in Science and Education* 1.11 (2025): 60-63.
4. Asqarova, S., and M. Xayitboyeva. "UMUMTA'LIM MAKTABIDA XOR TO'GARAGI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Interpretation and researches* 1 (2023).
5. Asqarova, S. "MUSIQIY TA'LIMIDA ABU ALI IBN SINO MEROSIDAN FOYDALANISH." *Interpretation and researches* 1 (2023).
6. Muhammadjonovna, Askarova Sohibaxon va Kuserbayev Janbolat Asetovich. "Musiqi va qo'shiq san'ati orqali talabalarni axloqiy tarbiyalash." *XALQARO IJTIMOIIY FANLAR VA FANLARARO TADQIQOTLAR JURNALI ISSN: 2277-3630 Ta'sir omili: 8.036* 12.02 (2023): 12-16.